

УДК 343.35
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2023.22>

І. В. Панаїд
orcid.org/0009-0007-8615-2759
аспірант кафедри кримінально-правової політики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Норма кримінального закону, що передбачає відповідальність за незаконне збагачення зазнала значної кількості змін, обумовлених як вдосконаленням визначення в законі діяння, що містить ознаки цього кримінального правопорушення, так і реалізацією законодавцем дискреційних повноважень при встановленні розміру предмету цього злочину. Наразі, в формулюванні статті 368-5 КК України відсутнє визначення поняття «актив», натомість приділено значну увагу видам активів як предмету незаконного збагачення та способу розрахунку розміру незаконних активів. Серед видів активів привертає увагу окрема вказівка законодавця на криптовалюту як різновид нематеріальних активів та можливий предмет незаконного збагачення при тому, що оборот криптовалюти в Україні не врегульовано, оскільки відповідний профільний закон не набрав чинності. Очевидно, що набрання ним чинності потребуватиме прийняття нормативних актів, спрямованих на забезпечення обігу віртуальних активів і убезпечення їх використання на шкоду суспільним інтересам. При цьому, у зв'язку з істотною зміною розміру незаконного збагачення для цілей криміналізації цього діяння, потребує з'ясуванню питання достатності посилення в законі на види активів для встановлення наявності предмету цього злочину і відповідності визначеного в законі вартісного розміру предмета потребам ефективної протидії корупційним явищам з урахуванням запровадженого в Україні інституту цивільної конфіскації необґрунтованих активів.

Стан дослідження. Дослідженням кримінально-правових проблем незаконного збагачення займалися такі вчені як С.В. Гізімчук, О.О. Дудоров, В.М. Борков, Л.П. Брич, В.М. Киричко, М.В. Кочеров, В.Н. Кубальський, М.І. Мельник, Д.Г. Михайленко, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк та інші. Проте, дослідження окремих аспектів норми про незаконне збагачення дозволяє зосередитися на певних її елементах для глибшого їх з'ясування й оцінки як існуючого стану нормативно-правового регулювання, так і можливих складнощів та недоліків в розумінні та правозастосуванні, а отже й пошуку шляхів їх вирішення. Тому дослідження предмета цього кримінального правопорушення є передумовою

належного застосування норми кримінального закону про незаконне збагачення в діяльності правоохоронних та судових органів.

Метою статті є дослідження предмета як елемента складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України.

Виклад основних положень. На думку В.Я. Тація, предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [1, с. 89]. В кримінально-правовому сенсі предмет завжди виступає у зв'язку з об'єктом злочину і поряд з ним, є тією ознакою злочину, що найчастіше використовується для визначення самого об'єкта, з'ясування його змісту. Однак, якщо об'єкт є обов'язковим елементом, то предмет – факультативною ознакою складу кримінального правопорушення [1, с. 100–101]. Розвиток суспільства обумовлює зміни в традиційному підході до розуміння предмета кримінального правопорушення. Як зазначає А.А. Музика, предмет кримінального правопорушення необхідно розглядати «як факультативну ознаку об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які ... вчиняється злочинне діяння» [2, с. 110]. Зміст поняття предмета будь-якого кримінального правопорушення характеризують фізичні, соціальні та юридичні ознаки. Фізичні ознаки предмета кримінального правопорушення відображають його природні властивості, до яких, зокрема, належать: матеріальність, кількість, якість, форма, стан, структура [2, с. 110]. Соціальні ознаки предмета, представлені економічними ознаками - він має мінову (грошова оцінка, ціна) і споживчу вартість (господарсько-економічна або культурна цінність, корисність), здатний задовольнити матеріальні і пов'язані з ними потреби людини [3, с. 221]. Отже, сьгоднішній погляд на предмет злочину не обмежується лише речами матеріального світу, а може бути пов'язаний також із явищами реальної дійсності, що піддаються контролю та впливу людини і при цьому не мають матеріального змісту (зокрема, електрична, теплова енергія, інформація тощо).

Правильне визначення та розуміння поняття предмета кримінального правопорушення має фундаментальне значення для кримінально-правової науки, законотворення та правозастосування. Адже, як вважає В.Я. Тацій, в складі кримінального правопорушення де предмет є обов'язковою ознакою, саме він найчастіше встановлюється раніше за інших і нерідко за допомогою отриманих про нього даних з'ясовуються інші складові ознаки складу злочину [1, с. 92]. Л.П. Брич зазначає, що предмет складу злочину, як явище матеріального світу, яке характеризується кількісними та якісними параметрами, може слугувати критерієм розмежування складів злочинів зі спільними ознаками [4, с. 226–242].

Незаконне збагачення як елемент кримінально-правового механізму протидії корупції запроваджено в кримінальному законі України в порядку імплементації ст. 20 Конвенції ООН проти корупції [5]. Згідно даної норми предметом злочину необхідно вважати активи особи, що не можуть бути раціонально обґрунтовані. У Конвенції використовується й інший термін – «майно» – будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них (ст. 2 Конвенції). Схожі підходи до змісту поняття «майно» містяться в інших міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною [6, 7].

З'ясування співвідношення понять «активи» та «майно» в законодавстві України дозволить більш ґрунтовно проаналізувати предмет злочину незаконне збагачення.

В Цивільному кодексі України [8] поняття «актив» не використовується, об'єктами цивільних прав в ньому вказано, серед іншого, речі, інше майно (ст. 177). Зі змісту ч. 1 ст. 251 Господарського Кодексу України [9] вбачається фактично тотожність цих понять. В статті 368-5 Кримінального Кодексу України [10] міститься чітке посилання на предмет даного кримінального правопорушення – активи, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ) перевищує законні доходи посадової особи. При цьому активами, згідно примітки до цієї статті, є грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Як вбачається зі ст. 368-5 КК Укра-

їни, законодавець застосовує широке розуміння терміну «актив», що включає, у тому числі, майно в різних його формах. Однак дана норма по суті є бланкетною, адже містить перерахування різновидів активів як предмету незаконного збагачення лише в загальному вигляді, їх конкретизація потребує звернення до галузевого законодавства, в якому більш детально здійснюється відповідна регламентація [11, р. 163; 12, р. 49].

Разом з тим, для цілей цієї статті, увага буде зосереджена лише на окремих питаннях, які, видається, є найбільш актуальними з точки зору практики застосування норми про незаконне збагачення.

Так, у складі нематеріальних активів, що можуть бути предметом незаконного збагачення згідно ст. 368-5 КК України, законодавець окремо вказав криптовалюту. Як об'єкт декларування вона передбачена в статті 46 Закону України «Про запобігання корупції» [13] з 2020 року відповідно до Закону України №140-IX від 02 жовтня 2019 року [14]. Однак, до цього часу законодавство не містить чіткого визначення правового статусу та регулювання обороту криптовалюти в Україні, адже Закон України № 2074-IX від 17 лютого 2022 року «Про віртуальні активи» [15] не набрав чинності. Поряд із цим, інформація з відкритих джерел вказує на зростаючий попит до цього інструменту в Україні. Зокрема, як зазначає С. Наконечний «за один лише 2016 р. попит на криптовалюту в Україні виріс у 5 разів, а за кількістю, наприклад, Bitcoin-гаманців, Україна входить до Топ-5 світових лідерів.» [16]. Аналітичний портал «Слово і діло» в публікації від 13.10.21, посилаючись на дані глобальної сервісної IT-компанії Tripl-A, зазначає, що «Україна посідає перше місце за рейтингом країн, де є найбільше власників криптовалют стосовно усього населення. Так, в Україні мають криптовалюту 12,7% населення – 5,6 млн осіб.» [17]. Інформаційне агентство Інтерфакс-Україна цитує радника віце-прем'єр-міністра України, міністра цифрової трансформації Максима Дем'янюка щодо обігу криптовалюти в Україні в 2021 році, який становить «близько 1 млрд гривень на добу.» [18].

Очевидно, що вищенаведені дані є орієнтовними, однак вони вказують на привабливість такого активу як криптовалюта для громадян і бізнесу в нашій державі. Хоча правове регулювання правовідносин у сфері криптовалюти відбувається і з певним запізненням, однак законодавець безумовно розуміє можливі корупційні ризики такого активу, запроваджуючи його декларування навіть раніше регламентування обороту криптовалюти в країні. Але ухвалення Закону України «Про віртуальні активи» – лише

перший крок до формування цивілізованих, прозорих і зрозумілих засад державної політики у цій сфері. Своєї черги чекають відповідні підзаконні нормативно-правові акти, які дозволять сформувати законодавчу базу такої діяльності. З огляду на вимоги щодо декларування криптовалют вбачається нагальним, серед іншого, запровадження оцінки таких активів, виходячи з їх різноманітності. Зокрема, вартість криптовалют на певну дату може бути визначена на відповідній криптобіржі. Однак, ринок віртуальних активів не є усталеним. На ньому з'являються нові інструменти, що можуть використовуватися як джерело отримання доходів, наприклад, NFT (non-fungible token)- не взаємозамінний токен – неповторний, єдиний в своєму роді цифровий актив (відцефрована картинка, пісня тощо). Оскільки NFT не взаємозамінні, їх вартість не може бути визначена на криптобіржі, відповідно необхідні інші методи їх оцінки для цілей декларування. При цьому слід враховувати динамічність розвитку такого ринку, оновлення і появу нових інструментів на ньому, пов'язаних із розширенням як можливостей ІТ-технологій, так і зацікавленістю учасників ринку в способах використання активів, у тому числі, для легалізації незаконних доходів. Тому доцільним вбачається проаналізувати нормативні акти, що регламентують оціночну діяльність в Україні саме з точки зору оцінки віртуальних активів.

Статтею 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» передбачена можливість оцінки нематеріальних активів як виду майна, однак не передбачено оцінки віртуальних активів для цілей декларування, а тим більше обов'язковості такої оцінки. Відповідно до статті 9 Закону, методичне регулювання оцінки майна здійснюється у відповідних нормативно-правових актах з оцінки майна: положеннях (національних стандартах) оцінки майна, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, методиках та інших нормативно-правових актах, які розробляються з урахуванням вимог положень (національних стандартів) і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України [19].

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 затверджено Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», згідно з п.3 якого об'єктами оцінки у нематеріальній формі визначено ті, що не існують у матеріальній формі, але дають змогу отримувати певну економічну вигоду: фінансові інтереси (частки (паї, акції), опціони, інші цінні папери та їх похідні, векселі, дебіторська і кредиторська заборгованість тощо), а також інші майнові права [20]. Віртуальні (цифрові)

активи мають спільні ознаки з об'єктами інтелектуальної власності, оцінка яких передбачена Національним стандартом № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 року № 1185 [21]. Даний стандарт серед можливих об'єктів оцінки передбачає комп'ютерні програми, компіляції даних (бази) даних, інші об'єкти, що згідно законодавства належать до об'єктів права інтелектуальної власності (п. 7). Однак слід враховувати, що віртуальні активи є новим інструментом, який не є лише об'єктом інтелектуальної власності, адже Законом запроваджується регулювання ринку віртуальних активів у різних формах (забезпечені, незабезпечені) активи і т.і. Тому, очевидно, що існуючий Стандарт оцінки об'єктів права інтелектуальної власності не може в повній мірі задовільнити вимоги щодо оцінки віртуальних активів. Отже, потребують розроблення та ухвалення відповідні правила (стандарт, методика), які б дозволяли фахівцям в цій галузі проводити ефективну і незалежну оцінку віртуальних активів виходячи з їх специфіки. Такі заходи до певної міри забезпечать прозорість і зрозумілість цього ринку завдяки можливості обрати за потреби незалежного фахівця для оцінки віртуального активу. Також ці заходи є важливими для забезпечення прозорості декларування активів особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Адже, за умови запровадження для цілей декларування в галузевому законодавстві обов'язкової оцінки віртуальних активів, вартість яких не може бути визначена ринковими механізмами (на криптобіржі), їх вартість може визначатися незалежним експертом відповідно до встановлених законодавством процедур. Запровадження незалежної оцінки віртуальних активів є одним із чинників запобігання корупційним ризикам, пов'язаним з використанням таких активів для легалізації незаконних доходів. Наразі, відповідно до абз. 3 ч. 5 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», вартість майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, що перебувають у володінні чи користуванні суб'єкта декларування, зазначається у випадку, якщо вона відома суб'єкту декларування або повинна була стати відомою внаслідок вчинення відповідного правочину [13]. При цьому не враховано, що певні цифрові активи, до прикладу, NFT-картинка, можуть бути створені безпосередньо суб'єктом декларування і, відповідно, вартість такого активу не буде відома, оскільки будь-яких правочинів щодо нього суб'єктом декларування не вчинялося. Подальший правочин щодо відчуження такого активу може забезпечити легалізацію будь-якого незаконного доходу,

адже відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про віртуальні активи» [15] учасник ринку таких активів самостійно визначає вартість, за якою здійснюються операції з ним. Отже, суспільний інтерес полягає в незалежній оцінці такого віртуального активу з метою визначення його реальної вартості для протидії неконтрольованому використанню активу на шкоду суспільним інтересам шляхом визначення і декларування його реальної вартості. Тому ч. 5 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» [13] доцільно (пропонується) доповнити абзацом 4 такого змісту:

«Вартість віртуальних (цифрових) активів, що перебувають у власності чи користуванні суб'єкта декларування, визначається на підставі правочину щодо їх набуття, а новостворених – відповідно до вартості, визначеної шляхом оцінки такого активу. Відчуженню належного суб'єкту декларування чи членам його сім'ї віртуального (цифрового) активу, вартість якого не визначена на ринку віртуальних активів, зокрема, на криптобіржі, передує його обов'язкова оцінка. Відомості про оціночну вартість віртуального (цифрового) активу, а також ціна правочину з відчуження такого активу підлягають відображенню в декларації суб'єкта декларування у встановленому порядку».

Крім того, істотною умовою предмету злочину незаконне збагачення є його розмір, який наразі має перевищувати законні доходи особи на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В науковому середовищі не має єдиної думки щодо його актуальності потребам сьогодення для ефективної протидії корупції. Хоча відповідні підходи науковців висловлені щодо ст. 368-2 КК України, криміналізація незаконного збагачення за якою починалася з 1000 НМДГ, вони не втратили актуальності й щодо чинної на сьогодні статті 368-5 КК України, адже йдеться про принцип визначення розміру предмету незаконного збагачення.

О.І. Гузоватий пропонує диференціювати відповідальність за набуття активів: у значному розмірі – якщо розмір грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них перевищує 100 НМДГ, у великому розмірі – якщо розмір активів перевищує 200 НМДГ, в особливо великому розмірі – якщо розмір активів перевищує 500 НМДГ [22, с. 113]. Дана пропозиція ґрунтується на узгодженні розміру незаконного збагачення з визначними в більшості статей розділу XXVII КК України предметом неправомірної вигоди для диференціації відповідальності за корупційні правопорушення.

О.О. Дудоров заперечив висловлену в Експертному висновку РЄ про фінансовий контроль за деклараціями про доходи і майно в Україні

пропозицію про зменшення предмета незаконного збагачення до 5-10 НМДГ, оскільки вона не враховує ні зміст ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, ні призначення відповідної заборонної норми як завершального рубежу кримінально-правової протидії корупції, ні обмеженість ресурсів правоохоронних органів [23, с. 133]. Вважаючи виправданим законодавче встановлення значного розміру незаконного збагачення і фактично погоджуючись з М.І. Хавронюком щодо недоцільності перегляду визначеного в статті 368-2 КК України розміру незаконного збагачення в 1000 НМДГ через, серед іншого, «обмежені можливості правоохоронної системи, яка не повинна розмінюватися на дрібниці», О.О. Дудоров додатково посилається на практику інших країн, зокрема кримінальний кодекс Литви, де для злочину незаконне збагачення відповідна сума становить 19 000 Євро [23, с. 133]. Дана позиція науковця про обґрунтованість предмету незаконного збагачення була висловлена в 2017 році, коли для цілей кримінального закону 1000 НМДГ дорівнювало 800 000 гривень, офіційний курс гривні до євро станом на 01.01.2017 року становив 28,422604, тобто кримінально-караний розмір незаконного збагачення в Україні у 2017 році незначно перевищував 28 000 Євро. Отже, розмір розглядуваного злочину в країнах хоча і відрізнявся, але враховуючи соціально-економічні умови, територію, чисельність населення та пов'язане з цим навантаження на правоохоронні органи Литви і України, на мою думку, такий предмет був співставний. Як відомо, наразі він має перевищувати 6500 НМДГ, що станом на 01.01.23 дорівнює $1342 \times 6500 = 8\,723\,000$ гривень, а з урахуванням офіційного курсу гривні до євро станом на 01.01.23 – 38,951 гривні фактично становить 224 000 євро, що за будь-яких умов важко вважати співставним з умовами криміналізації цього діяння в 2017 році як в Україні, так і в Литві. Разом із тим, необхідно враховувати запровадження в Україні Законом від 31 жовтня 2019 року № 263-ІХ інституту конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [24]. Позов про визнання необґрунтованими активів і їх стягнення в дохід держави пред'являється щодо активів, різниця між вартістю яких і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності Законом від 31 жовтня 2019 року (28 листопада 2019 року), тобто перевищує $500 \times 2007 = 1\,003\,500$ гривень. Ідентичність підходів до розуміння термінів «активи»,

«набуття активів», «законні доходи», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» в ст. 368-5 КК України та ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України [25] свідчить, що законодавець не відійшов від принципу переслідування за незаконне збагачення. При цьому, дотримуючись умов щодо значного перевищення активів над законними доходами та гуманізації законодавства, лише розмежував види такої відповідальності в цивільно-правовому та кримінальному порядку, істотно збільшивши межу розміру активу для кримінальної відповідальності. Чи є виправданим таке істотне збільшення межі кримінальної відповідальності? Якщо за основу оцінювання прийняти лише стандарти диференціації відповідальності за вчинення інших корупційних злочинів або середній розмір заробітної плати державного службовця чи службовця органів місцевого самоврядування в Україні, то відповідь очевидна. Однак, вважаю цілком обґрунтованими висловлені науковцями О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком вищенаведені доводи щодо місця і ролі заборонної норми про відповідальність за незаконне збагачення як такої, що переслідує лише дійсно значне збільшення активів. Немаловажним у цьому питанні є саме роль даної норми як завершального рубежу кримінально-правової протидії корупції, що розрахована на системну протидію цьому явищу, а не конкретному корупційному правопорушенню. При цьому за існуючим в кримінальному провадженні стандартом доказування має бути забезпечено доведення вини особи поза розумним сумнівом (*beyond reasonable doubt*), що, як відомо з прецедентної практики ЄСПЛ, означає доведення, яке ґрунтується на сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Тобто, сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Забезпечення реалізації цього принципу коли незаконне збагачення не є значним, очевидним досить ускладнене. Таке доведення потребуватиме істотних зусиль правоохоронних і судових органів, а отже витрачання процесуального часу і бюджетних коштів, не пропорційних отриманому в провадженні результату. Слід врахувати і положення ст.20 Конвенції ООН проти корупції, яка передбачає переслідування лише за значне збільшення активів посадової особи, а також рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року у справі №1-р/2019 [26] щодо визнання неконституційною ст.368-2 КК України, в обґрунту-

вання якого суд послався не лише на порушення принципу презумпції невинуватості, а й на відсутність юридичної визначеності, якості закону. Тому вважаю, що визначений законодавцем в межах його виключної дискреційної діяльності значний розмір предмета незаконного збагачення в статті 368-5 КК України відповідає як статті 20 Конвенції ООН проти корупції, так і умові забезпечення дотримання встановленого в кримінальному процесі принципу доведення вини поза розумним сумнівом через очевидність перевищення активів над законними доходами. Разом із тим, необхідно врахувати й практику застосування інституту конфіскації необґрунтованих активів, адже саме цивільне процесуальне законодавство визначає мінімальний розмір незаконних активів як підставу відповідальності. Наразі Вищим антикорупційним судом розглянуто п'ять позовних заяв прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо стягнення в дохід держави необґрунтованих активів. Чотири позови прокурора задоволено в повному обсязі або частково, один залишено без задоволення, в певних справах свою позицію висловив й суд касаційної інстанції. Як відомо, в цивільному процесі на відміну від кримінального застосовується інший підхід до оцінки доказів. Зокрема, за ч.4 ст.89 ЦПК України у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони. Це відповідає практиці ЄСПЛ, де суд посилається на «*balance of probabilities*» («баланс ймовірностей»), «баланс вірогідностей») для оцінки обставин справи (рішення ЄСПЛ *BENDERSKIY v. Ukraine* від 15.11.2007 р., *J.K. AND OTHERS v. SWEDEN* від 23.08.2016 р.) [27, 28], тобто факт є доведеним, якщо після оцінки доказів внутрішнє переконання судді каже йому, що факт скоріше був, аніж не мав місце. Якщо для мінімальної межі розміру незаконних активів, що переслідується в цивільно-правовому порядку такий стандарт оцінки доказів є допустимим і виправданим, то для кримінально-правового переслідування це, як зазначено вище, не допустимо. Безперечно, в кримінальному провадженні правоохоронні органи в своєму розпорядженні мають більш значний арсенал засобів для встановлення фактичних обставин і доведення вини особи, але їх реалізація безпосередньо пов'язана з втручанням у права та свободи людини. Тому для оцінки пропорційності втручання в контексті розглядуваної статті кримінального закону обґрунтованою має бути його мета – захист суспільних інтересів від системної корупції про яку може свідчити лише значне, а отже очевидне для незацікавленої особи неза-

конне збагачення. Таким чином, протидія необгрунтованим активам іншими правовими засобами є виправданою. Вона можлива, у тому числі, й шляхом зменшення мінімального розміру необгрунтованих активів для цивільно-правової відповідальності з метою забезпечення як її невідворотності, так і ефективності витрачання ресурсів правоохоронних органів. При цьому результати практичної діяльності підтверджують ефективність інституту цивільної конфіскації, який використовуючи інший стандарт доказування, що застосовується в цивільному процесі, убезпечує державу від звинувачень у незаконному притягненні до кримінальної відповідальності.

Висновки. Стандарт доведення вини «поза розумним сумнівом» обумовлює визначення значного розміру предмету незаконного збагачення як елемента складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368-5 КК України. При цьому істотна початкова межа кримінальної відповідальності за незаконне збагачення не виключає ефективної боротьби з корупцією в межах інституту цивільно-правової конфіскації необгрунтованих активів. Запровадження ринку віртуальних активів потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання їх обороту шляхом застосування заходів, спрямованих на протидію використанню активів як можливого способу легалізації доходів, отриманих від незаконного збагачення. Одним із елементів такої протидії може бути обов'язкова оцінка таких активів, що перебувають у власності суб'єкта декларування чи членів його сім'ї як для цілей декларування, так і для подальшого відчуження.

Література

1. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право. 2016. 256 с.
2. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А.В. 2011. 192 с.
3. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання. 2000. 771 с.
4. Брич Л.П. Значення видів об'єкта і таких ознак, як предмет і потерпілий у розмежуванні суміжних складів злочинів між собою і для розмежування складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2007. Вип. 44. С. 226–242.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення 01.05.2023).
6. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 р. (Закон України «Про ратифікації Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» від 17 грудня 1997 р. № 738/97-ВР) / Верховна Рада України. URL http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_029 (дата звернення 01.05.2023).
7. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють» від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV) / Верховна Рада України. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення 02.05.2023).
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 02.05.2023).
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 02.05.2023).
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 02.05.2023).
11. Kharytonov, S.A. (2018). Blanket dispositions of military crimes: problems of qualifications. *Journal of the National Academy of Legal Science of Ukraine*, 25 (3), 160–169.
12. Panov, M.I. & Kwasniewska, N.D. (2010). Qualification of crimes under blanket disposition of the law on criminal liability. *Law of Ukraine*, 9, 47-55.
13. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 02.05.2023).
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 2 жовтня 2019 року № 140-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n389> (дата звернення 02.05.2023).
15. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року №2074-IX / Голос України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2074-20> (дата звернення 02.05.2023).
16. С. Наконечний. Криптовалюти в Україні. *Юридична газета online*. 2017. №46(596). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciye-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuty-ukrayini-.html> (дата звернення: 03.05.2023).
17. Частка власників криптовалюти в Україні найбільша у світі. *Аналітичний портал «Слово і діло»* від 13 жовтня 2021 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kryptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti> (дата звернення: 03.05.2023).
18. Обіг криптовалют в Україні становить 1 млрд грн за добу – Мінцифри. *Інформаційне агентство Interfax-Україна* 03 вересня 2021 року. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/765864.html> (дата звернення: 03.05.2023).
19. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 02.05.2023).
20. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440 / Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 03.05.2023).
21. Національний стандарт №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»: Постанова Кабінету

Міністрів України від 03.10.2007 р. №1185 / Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1185-2007-%D0%BF> (дата звернення: 03.05.2023).

22. Гузоватий О.І., Титаренко О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2018. 260 с.

23. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 129–142. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/35.pdf (дата звернення: 03.05.2023).

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31 жовтня 2019 року №263-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

25. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

26. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року у справі №1-р/2019 за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України / Офіційний вісник України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v001p710-19> (дата звернення: 03.05.2023).

27. Рішення ЄСПЛ у справі «Бендерський проти України» (заява №22750/02) / Офіційний вісник України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/974_313/find?text=%E9%EC%EE%E2%B3%F0 (дата звернення: 03.05.2023).

28. J.K. and others v. Sweden: European Court of Human Rights judgment 23.08.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-165442> (дата звернення 03.05.23).

Анотація

Панаїд І. В. Предмет незаконного збагачення. – Стаття.

Місце предмета як елемента складу кримінального правопорушення визначено традиційно в науці кримінального права – він перебуває поруч з об'єктом як факультативна ознака складу злочину. Разом із тим, його роль істотна – вказівка на предмет в законі означає обов'язковість його встановлення для з'ясування наявності в діях особи ознак відповідного кримінального правопорушення для правильної кваліфікації таких дій.

Дана стаття присвячена проблематиці предмета незаконного збагачення за ст. 368-5 Кримінального кодексу України. Поняття «предмет незаконного збагачення» використовується для опису активів або майна, які незаконно набуті особою через корупційні схеми або інші злочинні дії. Предметом злочину є активи, що були незаконно набуті, отримані або збережені особою, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Предмет є обов'язковим елементом складу цього кримінального правопорушення, тому дослідження співвідношення понять «активи» та «майно» в розумінні кримінального закону є важливим етапом аналізу. Активи – це

ресурси, що мають фінансову вартість та можуть бути конвертовані в грошові кошти. Майно ж охоплює різноманітні матеріальні речі та ресурси, такі як нерухомість, рухоме майно, цінні папери, корпоративні права, інтелектуальна власність тощо. У кримінальному законодавстві України обидва поняття використовуються як терміни, що допомагають визначити предмет злочину.

Далі, у рамках розглядуваного кримінального правопорушення, у статті автором описуються види активів, які можуть становити предмет незаконного збагачення. Це може бути грошові кошти, цінні папери, рухоме та нерухоме майно, нерухомі активи, цінності тощо. Для дослідження даної проблематики, окрім традиційних активів, важливо розрізнити й такі види як віртуальні, серед яких можна вирізнити криптовалюти, електронні гроші, інтелектуальні права в мережі Інтернет, інші цифрові активи та права на них, у зв'язку з можливістю використання їх як засобу незаконного збагачення. Автор статті зазначає, що через їх анонімність у правоохоронних органів можуть виникати труднощі з виявленням, оцінкою та контролем за цими активами, тому вони можуть бути об'єктом незаконного збагачення, а відтак існує необхідність в розробці ефективних заходів протидії цьому.

Крім того, автор, виходячи з принципу доведення вини у кримінальному провадженні, запропонував підхід до оцінки значного розміру предмета незаконного збагачення як елемента складу даного злочину, з урахуванням запровадженого в Україні інституту цивільної конфіскації необ'єктованих активів.

У цілому, стаття є важливим внеском у дослідження предмета незаконного збагачення та може бути корисною для кримінальних правників, науковців та інших зацікавлених осіб.

Ключові слова: предмет, активи, майно, майнові права, немайнові права, криптовалюта, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стандарт доказування в кримінальному провадженні, необ'єктовані активи, значний розмір незаконного збагачення.

Summary

Panaid I. V. The object of illegal enrichment. – Article.

The place of the object as an element of the composition of a criminal offense is traditionally determined in the science of criminal law – it is located next to the object as an optional feature of the offense. However, its role is significant – an indication of the object in the law means the need for its establishment to clarify the presence of signs of the corresponding criminal offense in the actions of a person for the correct qualification of such actions.

This article is devoted to the problem of the object of illegal enrichment under Article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine. The concept of «object of illegal enrichment» is used to describe assets or property that are illegally acquired by a person through corrupt schemes or other criminal acts. The object of the crime is assets that were illegally acquired, obtained or retained by a person who is authorized to perform functions of the state or local self-government. The object is a mandatory element of the composition of this criminal offense, so the study of the relationship between the concepts of «assets» and «property» in the understanding of criminal law is an important stage of analysis. Assets are resources that have financial value and can be converted into cash. Property, on

the other hand, encompasses various material things and resources, such as real estate, personal property, securities, corporate rights, intellectual property, etc. In the criminal legislation of Ukraine, both concepts are used as terms that help to determine the object of the crime.

Further, within the framework of the discussed criminal offense, the article describes the types of assets that may constitute the object of illegal enrichment. This can be cash, securities, personal and real property, immovable assets, valuables, etc. For the study of this problem, in addition to traditional assets, it is important to distinguish such types as virtual assets, among which cryptocurrencies, electronic money, intellectual property on the Internet, other digital assets and rights to them can be distinguished, due to the possibility of their use as a means of illegal enrichment. The author of the article notes that due to their anonymity, law enforcement agencies may face difficulties in identifying and seizing these assets.

In addition, the author proposed an approach to assessing the significant size of the subject matter of illegal enrichment as an element of the composition

of this crime. This is important to establish whether there is a significant amount of illegal enrichment and to determine the severity of the punishment for the crime.

In general, the article is an important contribution to the study of the subject of illegal enrichment and can be useful for criminal lawyers, scholars, and other interested parties.

Furthermore, based on the principle of proving guilt in criminal proceedings, the author proposed an approach to assessing the significant size of the object of illegal enrichment as an element of the composition of this crime, taking into account the institution of civil confiscation of unjustified assets introduced in Ukraine.

Overall, the article is an important contribution to the study of illegal enrichment and can be useful for criminal lawyers, researchers, and other interested parties.

Key words: subject, assets, property, property rights, non-property rights, cryptocurrency, authorized person to perform state or local self-government functions, standard of evidence in criminal proceedings, unjustified assets, significant amount of illegal enrichment.